

בעניין אין דישה אלא בג"ק, ובדין קוצר בזה, ובדין עוקר דבר מגידולו

א.

בביאור מדוע חולב חייב משום דש הרי אינו גידולי קרקע

שבת עג: "אמר ר"פ האי מאן דשדא פיסא חייב וכו' ואחת משום מפרק וכו'" פירש"י דמפרק תולדה דדש. וכן לקמן זה. איתא דחולב חייב משום מפרק ופירש"י שהוא תולדה דדש [עיי"ש ברש"י אית דאמרי תולדה דקוצר ולא היא וכו', ולכאורה קשה אמאי לא הוכיח מהסוגיא כאן בדף עג:, דכאן לא יתכן לומר דמפרק חייב משום קוצר, דהרי אמרי' חייב שתיים - אחת משום תולש ואחת משום מפרק, וא"כ מפרק ודאי לא חייב משום קוצר, דהרי תולש הוא משום קוצר, ואז יהיה חייב רק אחת, כדין שתי תולדות של אב אחד] והקשו התוס' (ד"ה מפרק), דאיך יתחייב חולב משום דש, הרי אמרי' לקמן דלרבנן אין דישה אלא בגידולי קרקע.

והנה גם הרמב"ן (בדף זה.) הקשה כן, ותי' ג' תירוצים, כפי שיתבאר כעת:

א. "דישה בעצמו של פירי ליתא אלא בגידולי קרקע אבל להוציא ממנו פירות מכונסים וטמונים בתוך כיס שלהן, כגון חולב, דומיא דדישת גידולי קרקע הוא" עכ"ל. ונראה ביאור דבריו, דבאמת אין כלל דין דאין דישה אלא בגידולי קרקע, דהיינו דלא הוי כלל ילפותא כזו ממלאכות המשכן, אלא דבעצם דישה היא הוצאה של דברים מכונסים וטמונים, ורק בגידולי קרקע אמרי' דיש דישה אף בעצמו של פרי, והוא משום שבגידולי קרקע גם הדבר הנמצא בעצמו של פירי חשיב כמכונס וטמון, משא"כ בבע"ח, ועכ"פ בדבר המכונס וטמון אף בבע"ח יש דישה. ובאמת שכך משמע קצת בגמ' לקמן עה. "שהי' ר' יהודה אומר פציעה בכלל דישה אמרו לו אין פציעה בכלל דישה", ואח"כ, "אמר רבא מ"ט דרבנן קסברי אין דישה אלא לגידולי קרקע" וכו', ולפי"ז ק"ק הלשון שאמרו בתחילה

קל אין דישה אלא בג"ק, ובדין קוצר בזה, ובדין עוקר דבר מגידולו

אין פציעה בכלל דישה, דהרי אין זו נקודת המחלוקת אלא חלקו אם יש דישה בדבר שאינו גדולי קרקע. אך להאמור ניחא, שהמחלוקת אם יש דישה בדבר שאינו גדולי קרקע, הכוונה היא באופן כזה של פציעה, דבזה בבע"ח אינו דומיא דדישה, שאינו מכונס וטמון, ורק בגדולי קרקע הוי דומיא דדישה.

ב. עוד תירץ הרמב"ן דבהמה בכלל גדולי קרקע, וכדמצינו בכמה דוכתי, ועי' בתוס' שגם רצו לומר כתירוץ זה והקשו על כך מהגמ' בב"מ (פ"ט).

ג. תירץ הרמב"ן דבאמת לרבנן חולב פטור, הואיל ואין דישה אלא בגדולי קרקע, וכן פי' התוס' בשיטת רש"י.

והנה כתב הרמב"ם (פ"ח מה' שבת ה"ז): "ואין דישה אלא בגדולי קרקע, והמפרק הרי הוא תולדת הדש, החולב את הבהמה חייב משום מפרק" עכ"ל. וא"א לומר בדברי הרמב"ם כתי' הראשון שברמב"ן, מכיון שמשמע שהוא דין כללי דאין דישה אינו אלא בגדולי קרקע, וכן התירוץ האחרון לא שייך בדברי הרמב"ם, שהרי פסק כרבנן ולא כר"י, ובע"כ צ"ל כתי' הב' שברמב"ן, שס"ל לרמב"ם שבהמה הוי גדולי קרקע, ולכן חולב חייב משום דש. וכן כתב במ"מ שם.

ב.

דלדל עובר שבמעו בהמה חייב משום עוקר דבר מגידולו, ומדוע בשולה

דג מן הים אינו כן

בגמ' לקמן קז: איתא: "אמר שמואל השולה דג מן הים כיון שיבש בו כסלע חייב וכו'". ופי' רש"י ד"חייב משום נטילת נשמה, דתו לא חיי". עוד איתא שם בגמ': "אמר שמואל הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה חייב מ"ט וכו', לאו אמר ר"ש האי מאן דתלש כשותא מהיזמי והיגי מיחייב משום עוקר דבר מגידולו, הכא נמי מיחייב משום עוקר דבר מגידולו". ובפשטות הסוגיא משמע שהחוב בדלדל עובר הוא משום קוצר, וזו כוונת הגמ' שהוא מיחייב משום עוקר דבר מגידולו. ולפי"ז לכאורה יש מסוגיא זו ראייה לשיטת רש"י הנ"ל, וכת' הב' ברמב"ן, דלכאורה קשה - אמאי בשולה דג מן הים אינו חייב אלא כאשר יבש בו

אין דישה אלא בג"ק, ובדין קוצר בזה, ובדין עוקר דבר מגידולו קלא

כסלע ומשום נטילת נשמה, תיפוק ליה שמיד הוי קוצר דהרי הוא עוקר דבר מגידולו, ובאמת שכן איתא בירושלמי (פרק כלל גדול ה"ב), הביאו הרמב"ן והרשב"א שם, שחשיב בזה עוקר דבר מגידולו וא"כ ליחייב מיד, ולכאורה מבואר מזה דס"ל לבבלי שאין קוצר אלא בגידולי קרקע, ולכן בשולה דג אינו מיחייב משום עוקר דבר מגידולו, ולפי"ז קשה דא"כ אמאי בדלדל עובר מיחייב משום עוקר דבר מגידולו, ובע"כ צריך לחלק בין דג לבהמה, וכדאמרי' דבהמה חשיבא גידולי קרקע.

ובאמת התוס' בכורות כה. (ד"ה ואמר), וכן בע"ז כו. (ד"ה סבר), כתבו דבדלדל עובר החיוב הוא משום גוזז, ולהאמור י"ל דהתוס' לשיטתם, שלא חילקו בין דג לבהמה, וממילא בע"כ פי' שאין כוונת הגמ' כאן בדלדל עובר לחיוב קוצר, דא"כ אמאי בשולה דג אינו חייב משום קוצר, ובהכרח שאין קוצר אלא בגידולי קרקע, א"כ ה"ה בבהמה אין קוצר [אלא דצריך ביאור דברי הגמ' שם לשיטתם].

ג.

בשיטת הרמב"ם והרמב"ן בענין עוקר דבר מגידולו אם שייך בבהמה, דהרי חשיבא ג"ק לשיטתם, והאם בעינן ג"ק בקוצר

והנה הרמב"ן בדף קז: הקשה בסוגיא שם דאיך נחייב בדלדל עובר משום עוקר דבר מגידולו, דהרי מוכח בכמה דוכתי שאין עוקר דבר מגידולו, דהוא תולדה דקוצר, אלא בגידולי קרקע, ולכן פי' שהכוונה בדלדל עובר היא שיש בזה חיוב של נטילת נשמה, ומבאר את הסוגיא לפי"ז, וכתב דכן נראה מדברי הרמב"ם בהלכותיו. וכוונתו לרמב"ם בפי"א מה' שבת ה"א, שם כתב את דין דלדל עובר בדיני נטילת נשמה. והקשה המנחת חינוך במוסך השבת (מלאכת קוצר אות ב), דאף אם נימא בשיטת הרמב"ם שאין עוקר וכו' רק בג"ק, מ"מ הרי הוא עצמו כתב דחולב חייב משום תולדה דדש, אף שאין דישה אלא בג"ק, ומשום דבהמה חשיבא כג"ק, וא"כ מ"ט לשיטת הרמב"ם לא יתחייב דלדל עובר משום עוקר דבר מגידולו, ומסיק שם בשיטת הרמב"ם שבדלדל עובר באמת יהי' חייב שתיים-משום נטילת נשמה ומשום עוקר דבר מגידולו.

קלב אין דישה אלא בג"ק, ובדין קוצר בזה, ובדין עוקר דבר מגידולו

ולכאורה תמוה, דהרי זה ברור שכוונת הרמב"ם במה שכתב את דין דלדל עובר משום נטילת נשמה היא דוה הוא פי' הדין הנאמר בגמ', ומ"ט לא פירש את דברי הגמ' כפשוטם, שהחיוב הוא משום עוקר דבר מגידולו, אם נימא שחייב גם משום זה. אלא בע"כ שפי' דברי הגמ' שהחיוב הוא משום נטילת נשמה, וזה משום קושית הרמב"ן, שאין דין עוקר דבר מגידולו אלא בג"ק, והדרא קושית המנ"ח לדוכתא, דזה סותר למה שפסק הרמב"ם בחולב.

אך האמת היא שסתירה זו קיימת גם בדברי הרמב"ן עצמו, שכאן פשיטא לו שאין דין עוקר דבר מגידולו בכהמה, ומשום דאין קוצר אלא בגידולי קרקע דומיא דדש, ואילו בדין חולב משום מפרק מפרש הרמב"ן בתי' השני שבהמה חשיבא גידולי קרקע, ובאמת שכבר רמז לזה הגרא"ז בהגהותיו ברמב"ן וציין למש"כ בהערה ט בדף צה. ושם ציין גם למש"כ הרמב"ן בדף עד:, דגם שם כתב הרמב"ן דבהמה לא חשיבא כג"ק לענין קוצר.

עוד העיר שם המנ"ח על דברי הרמב"ן דאין דין עוקר דבר מגידולו אלא בג"ק, דלכאורה בתלש כשותא מהיזמי והיגי וכן בתלש פיטרא מאונא דחצבא (דף קז: קח.) מיחייב משום עוקר דבר מגידולו אף שאינו גידולי קרקע, וכן רצתה הגמ' שם בקושיא ליחייב אף בעציץ שאינו נקוב אף דאינו גידולי קרקע.

עוד צריך ביאור בדברי הרמב"ן (דף קז: קח.) דאמר: "ואפי' ר"י אפשר דמודה בקצירה דהוא ממש מן הקרקע". וזה לכאורה תמוה, דהרי עוקר דבר מגידולו מיחייב אף בתולש דבר שאין גידולו בקרקע וכנ"ל.

ד.

ביאור גדר דין זה דאין עוקר דבר מגידולו אלא בג"ק, ובחילוק בין דין ג"ק בדש לדין זה בקוצר

והנראה בזה, דזה ודאי דאם אמרי' דאין דישה אלא בג"ק, אין הכוונה בזה שבגידולי קרקע יש שינוי במלאכת דש, דעצם מהות מלאכת דש קיימת גם בשאר דברים, אלא דילפינן ממשכן דאין חיוב מלאכת דש אלא רק כאשר נעשה בג"ק,

אין דישה אלא בג"ק, ובדין קוצר בזה, ובדין עוקר דבר מגידולו קלג

דהיינו דמלבד שלחיוב בעינן לעשיית עצם המלאכה יש גם תנאי במה נעשתה המלאכה, שהוא דוקא בגידולי קרקע, וה"ה במה שאמר הרמב"ן שאין קוצר אלא בגידולי קרקע, אין הכוונה בזה לומר שמהות מלאכת קוצר הוא עקירת דבר מיניקת קרקע, דזה פשוט שמהות המלאכה הוא עקירת דבר מגידולו, ועצם המלאכה שייכת בכל דבר שעוקר מגידולו, אלא שנאמר כאן ילפותא ממשכן שאין חיוב על עוקר דבר מגידולו אלא בחפצא שהוא גידולי קרקע.

ולפי"ז לא קשה מפטרא, וכן מעציץ שאינו נקוב בהו"א, כיון שהמלאכה בעצמותה שייכת גם בזה אף שאינו עוקר מיניקת הקרקע, דעצם המלאכה הוא עקירת דבר מגידולו, אלא דיש כאן תנאי דאין חיוב קוצר אלא בחפצא של גידולי קרקע, ובזה י"ל, שבדבר שגודל גם בקרקע וגם מאוירא, אין סברא לומר דיש כאן שני סוגי חפצים ולומר שרק במה שגדל בקרקע יש לחייב, ולא בפיטרא שגדל באונא דחצבא, דהכל שם חפצא אחד להם ונקראים כולם גידולי קרקע.

ולפי"ז ודאי א"א לישיב את הסתירה ברמב"ם וברמב"ן הנ"ל בחילוק שלענין אין דישה אלא בגידולי קרקע זהו דין באיזה דבר תהי' מלאכת הדישה, ואילו בקוצר זהו ילפותא לעצם מהות המלאכה, שהוא עקירת דבר מן הקרקע, דלהאמור גם הא דילפינן בקוצר שאינו אלא בגידולי קרקע זהו רק לענין התנאי באיזה חפץ יהי' המלאכה ולא לענין מהות המלאכה, והראיה מפטרא ומעציץ שאינו נקוב. ועוד דגם בדברי הרמב"ן עצמו, שמשוה להו אהדדי, משמע שגדר אחד להם.

והנראה לומר בישוב הסתירה הנ"ל, שחלוק בעצם שם החפצא דבר הגדל עתה בקרקע מדבר שגדל בקרקע ויש כאן שינוי בעצם שם החפצא, וכאשר ילפינן דומיא דמשכן באיזה חפץ יהיה המלאכה, הרי שבדש הילפותא היא לדבר שגדל בקרקע, ואילו בקוצר הילפותא היא לדבר הגדל עתה בקרקע. וממילא י"ל דבהמה, אף דחשיבא גידולי קרקע, מ"מ חשיבא כגידולים שנתלשו כבר. ולכן לענין דש, דבעינן דבר שגדל בקרקע, גם בהמה חשיבא כגידולי קרקע, משא"כ בקוצר, דהוי במחובר לקרקע כעת, והילפותא ממשכן היא לדבר הגדל עתה בקרקע, בזה לא חשיבא הבהמה כגידולי קרקע.

וזה י"ל גם בכוונת הרמב"ן, דדאפי' ר"י אפשר דמודה בקצירה שהוא ממש מן הקרקע, הכוונה בזה דלר"י לא חשיב שינוי בחפצא בין דבר שגדל בקרקע לשאר

קלד אין דישה אלא בג"ק, ובדין קוצר בזה, ובדין עוקר דבר מגידולו

חפצים, ולכן אינו מחלק בין גידולי קרקע התלושים לשאר דברים, אבל כאשר נבוא לחלק בין דבר הגדל עתה בקרקע לשאר דברים בזה ודאי מודה ר"י ששם אחר להם, וכיון דילפינן ממשכן, ושם היתה המלאכה בדבר הגדל עתה בקרקע, שוב אין לנו לחייב במלאכה זו בדברים אחרים, ואף שחשיבי כגידולי קרקע, דהיינו דברים שגדלו בקרקע, מ"מ אינם שוים בשמם לדברים הגדלים עתה בקרקע, [אח"ז הראוני מש"כ בקה"י שבת סי' מז בישוב הסתירה ברמב"ם, ואיני יודע אם כוונתו לדברינו או כוונתו למה שדחינו לעיל].

ה.

ביאור הסוגיא דשבת דיליף דין דלדל עובר מתולש כשותא מהיזמי, לפי' רש"י ולפי' הרמב"ן, ולפי'ז יתכן דלהרמב"ם יהי' חייב שתיים בדלדל עובר

ובישוב מש"כ במנ"ח בדברי הרמב"ם, שדלדל עובר חייב גם משום קוצר [עי' לעיל מה שהקשינו בזה], נראה לומר כך, בהקדם ביאור שיטת הרמב"ן בסוגיא דשבת קז:, וז"ל: "וי"ל דמדלדל עובר משום נטילת נשמה הוא חייב, וה"ק אע"ג דהאי עובר לית ביה בדידיה נשמה, כיון שגידולו תלוי בנשמת אמו, העוקרו משם נוטל נשמתו ממנו, דלאו מי א"ר ששת בג"ק כן דמאן דתלש כשותא מהיזמי שיניקתו תלוי בהיזמי בעירובין פ' בכל מערבין, דקטלי ליה להיזמתא ויבשה כשותא ומחייבו משום עוקר דבר מגידולו דהוא תולדה דקוצר, ה"נ בבע"ח מחייב משום עוקר דבר מגידולו דהוא משום נטילת נשמה וכו'", עכ"ל. וביאור דבריו הוא דנתחדש כאן שאף שדילדל את העובר אין כאן נטילת נשמה מן העובר, דהא לית ביה בדידיה נשמה, מ"מ כיון שחיותו תלויה בנשמת אמו המפריד בינו לבין אמו הרי הוא כמו נוטל נשמתו ממנו. ולכאורה תמוה דאיך ילפינן לה מתולש כשות מהיזמי והיגי, דהא התם מחייבין ליה משום עוקר דבר מגידולו, וא"כ עכ"פ עקר דבר מגידולו, מכיון שעקרו מן ההיזמי וגידולו ודאי תלוי בהיזמי, א"כ ודאי שהוא יתחייב משום עוקר דבר מגידולו, אבל כאן בדלדל עובר, שבאנו לחייבו משום נטילת נשמה, מנין שבהכי יחשב נוטל נשמתו ממנו, וצ"ע.

האוצר ♦ גיליון ט"ו

אין דישה אלא בג"ק, ובדין קוצר בזה, ובדין עוקר דבר מגידולו קלה

והנראה בזה, דהנה רש"י (ד"ה מיחייב) פירש: "ואע"פ שאינו מחובר לקרקע כדאמר"י בעלמא מאוירא רבי". והעיר שם בהגהות הב"ח דהמסקנא שם (עירובין כח:): היא דמארעא קא רבי. ונראה בזה דשיטת רש"י היא דבדלדל עובר מיחייבין משום קוצר, והחידוש בזה שאף שאין בזה עקירת יניקת קרקע מיחייב משום דהוא עוקר דבר מגידולו, והדרך להוכיח זאת מדברי רב ששת היא בהכרח לומר שכשות הגדל בהיזמי מאוירא רבי, דאם מארעא רבי מנין לנו לחייב בעוקר דבר מגידולו בלא עקירת יניקת קרקע, ואפשר שבר המדורי ס"ל כן, כהו"א בגמ' בעירובין, או דאפשר שבהכרח רב ששת ס"ל כן, דאל"כ פשיטא דמיחייב בתולש כשות מהיזמי אם מארעא רבי, ובהכרח שס"ל מאוירא רבי, וחידש בזה שאעפ"כ מיחייב משום קוצר. וזו כוונת רש"י כאן, שפי' דמאורא רבי דמזה ילפינן לדלדל עובר שמיחייב משום קוצר.

ובשיטת הרמב"ן [לאחר שהוכיח דלא יתכן קוצר בבהמה משום דאין קוצר אלא בג"ק, וכדביארנו לעיל דהוא תנאי בחיוב קוצר באיזה חפצא יתחייב משום עוקר דבר מגידולו] י"ל דמבאר סוגין עפ"י המסקנא בעירובין דמארעא רבי [ולפי"ז באמת זהו בעצמו הכרח לבאר בסוגיין שאין החיוב משום קוצר וכנ"ל] ולפי"ז י"ל דמזה דחדש ר"ש דין קוצר דוקא בכשות הגדל בהיזמי, ולא אמר כאביי דאף תולש פיטרא מאונא דחצבא מיחייב משום עוקר דבר מגידולו אע"פ דמאורא רבי [וכדמוכח מהא דאותיב רב אושעיא מעציץ שאינו נקוב. ועי' בדברי רב ניסים גאון, דפטרא הן פטריות שהזכירו בברכות מ', ועיי"ש דברכתן שהכל ובכשות, דמארעא רבי, ברכתו בפה"א, עי' עירובין שם], מוכח דס"ל דהיכא דמאורא רבי אינו מיחייב משום קוצר, דאין חיוב קוצר אלא היכא שעוקר יניקת קרקע, והוא בעצם מהות מלאכת קוצר דאינו אלא עשייה של הפסקת יניקת קרקע, ולפי"ז מבוארת שפיר ההוכחה מכאן לדין נטילת נשמה בדלדל עובר, דהרי בכשות גם חיובו הוא בהפסקת יניקת קרקע והרי בכשות אינו יונק מן הקרקע אלא מן ההיזמי, דהוא יש בו יניקת קרקע, ומ"מ המפרידו מן ההיזמי חשיב כמפסיק ממנו יניקת קרקע כיון שגידולו תלוי בדבר שיש בו יניקת קרקע, א"כ ה"ה בעובר אע"פ שאין בו נשמה, כיון שגידולו תלוי בדבר שיש בו נשמה, המפרידו מן האם כנוטל נשמתו ממנו.

קלו אין דישה אלא בג"ק, ובדין קוצר בזה, ובדין עוקר דבר מגידולו

ואב"י ס"ל דאף תולש פיטרא מאונא דחצבא מיחייב, דאף בזה שגדל מאוירא מ"מ מיחייב, דחויב קוצר הוא בכל עקירת דבר מגידולו, ואף כשאין הפסקת יניקת קרקע. ובוה מדוייק מה שהקשה רב אושעיא מעציץ שאינו נקוב על אב"י דוקא ולא על ר"ש, ומשום דר"ש לא אמר אלא בכשות מהיזמי, דמארעא רבי, ולכן בעציץ שאינו נקוב פטור, ורק לאב"י, דס"ל שאף בפיטרא שמאירא רבי מיחייב, א"כ ה"ה בעציץ שאינו נקוב ליחייב. ולהאמור ג"כ מדוייק שדין דלדל עובר שמיחייב נפקא לן דוקא מדינא דר"ש, דשם הוא דומה לדין נטילת נשמה בדלדל עובר, ולא מצי יליף מדין אב"י ענין זה [דלהאמור לעיל בפירש"י דין ר"ש ודין אב"י שוים ומצי למילף דין דלדל עובר מאב"י וכן קשה מעציץ שאינו נקוב אף לר"ש]

ולפי"ז יש לקיים מה שכתב המנ"ח בשיטת הרמב"ם, שדלדל עובר חייב אף משום קוצר, וכמו דלענין דש, דחשבינן בהמה כג"ק, ה"ה לענין קוצר. והקשינו לעיל דא"כ מ"ט לא פי' הרמב"ם שדינא דשמואל הוא משום קוצר, ומדוע פי' את דברי הגמ' כאן דהוא משום נטילת נשמה. ולהאמור א"ש, דאי משום קוצר א"כ מאי ילפינן מדברי ר"ש בזה, דהא מסקנא דסוגיא דעירובין הוא דכשות מארעא רבי, וא"כ ליכא למימר דיליף שחויב קוצר הוא אף בעוקר דבר מגידולו ובלא יניקת קרקע, דהא שם מארעא רבי, ולכן פי' הרמב"ם סוגין דחדית לן די ש בזה חויב משום נטילת נשמה, וכדביארנו, אך לאחר דאמר אב"י שיש חויב עוקר דבר מגידולו אף באינו עוקר יניקת קרקע, ממילא י"ל דה"ה דלדל עובר חייב משום קוצר, כיון דהוא עוקר דבר מגידולו, ואף אם נאמר דמודה אב"י דאין חויב קוצר אלא בגידולי קרקע, דומיא דדש, מ"מ הרי לדין דש חשבינן בהמה כגידולי קרקע, וה"ה י"ל בקוצר [וביותר די"ל בשיטת הרמב"ם דבקוצר לשיטת אב"י אין כלל תנאי של גידולי קרקע, אלא דיקשה לפי"ז דין שולה דג מן הים דאינו חייב אלא כשיבש בו סלע ואינו חייב מיד משום קוצר, ומוכח דאין קוצר אלא בג"ק].

